

Verslag van het Platform Agrarisch Erfgoed. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 28 november 2014. 'Boerderijen van de 20ste eeuw'

Piet den Hertog (Bureau Helsdingen). Tussen traditionalisme en functionalisme. De invloed van architectuurstromingen op de boerderijbouw van Wieringermeer en Noordoostpolder.

De belangstelling voor het nieuwe land gaat terug tot de jeugdijaren van Piet den Hertog, toen hij met enige regelmaat op bezoek ging bij zijn oom in de Noordoostpolder. Het was een fascinerende omgeving waar alles nieuw, groot en modern was. Ze hadden er tractoren en elektrische grasmaaiers. De inrichting van het land was weloverwogen, net als de boerderijbouw, bewoners werden geselecteerd.

Een belangrijke ontwikkeling, die aan de grote inpolderingen vooraf gaat, is het aanleggen van de Afsluitdijk. De Wieringermeer werd het eerst drooggelegd, daarop volgden de Noordoostpolder en de Flevopolder. Nadat in 1930 de Wieringermeer was drooggevallen werden ontginningsschuren gebouwd, in 1932 werd begonnen met de boerderijbouw. De ontwikkeling van zowel de Wieringermeerpolder als de Noordoostpolder kan in drie stadia worden verdeeld: de pioniersfase, de experimentele fase en de productiefase. De inpoldering was een rijksverantwoordelijkheid. Het rijk was eigenaar van de grond en van de boerderijen en wilde met een strikte regie eenheid creëren in de polder.

Bepalend voor het uiterlijk van de polder is A.D. van Eck, die aan het hoofd stond van de bouwkundige afdeling van de Directie van de Wieringermeer. Kostenbeheersing was van belang: de ontginningsschuren hadden een sober uiterlijk, de eerste boerderijen hadden rietgedekte kappen met wolfseinden omdat riet een goedkoop materiaal is. Een van de architecten die bouwde in de Wieringermeer was Jan Jans. Hij experimenteerde met streektypen, de stolpboerderij die hij ontwierp had echter geen vierkant en was lastig te vergroten of te verkleinen. Ook werd er geëxperimenteerd met spantconstructies. De koeienstallen waren voor Van Eck een grote uitdaging, aan deze stallen viel veel te verbeteren: drinkbakjes, ventilatie, betonnen vloeren en brandvrije stalzolders werden geïntroduceerd. Er werd gestreefd naar de ontwikkeling van een aantal standaardtypes, boerderijen die makkelijk te vergroten en te verkleinen waren. Een rekenkundige bepaling werd gebruikt om het boerderijtype bij een bepaald landoppervlak te bepalen. Aanvankelijk hadden boerderijen het woonhuis en de stal onder één dak, later werden het woonhuis en de stal gescheiden. Van Eck zag de boerderij als beeldbepalend element, een aanvulling op het landschap.

De Noordoostpolder werd gezien als logisch vervolg op de Wieringermeer maar door de Tweede Wereldoorlog verliep de ontwikkeling anders dan gepland. Doordat de Noordoostpolder voor de bezetter een voorbeeldproject was, ging de ontwikkeling vrij lang

door maar uiteindelijk leidde materiaalschaarste tot een bouwstop. Net als in de Wieringermeer werd er gestreefd naar rationalisatie. Er zijn zowel boerderijen van het Wieringermeertype gebouwd, als boerderijen met de kenmerkende betonnen montagebouwschuren en kleinere boerderijen met een hooiberg. Aanvankelijk kostte de bouw van een casco schuur drie dagen, een voortdurende drang tot efficiëntie maakte het uiteindelijk mogelijk om 250 boerderijen in even zoveel dagen te bouwen.

Op de vraag of er functioneel of traditioneel gebouwd wordt kan geen antwoord worden gegeven. Er werd 'functioneel' gedacht maar het uiterlijk van de boerderijen was meer traditioneel. Wel waren er veel vernieuwingen van technische aard, waardoor boeren moesten breken met oude gewoontes. Bouwsnelheid was ook van belang, hoe eerder de boerderijen gereed waren, hoe eerder het landbouwareaal werd gebruikt.

Sophie Elpers (Meertens Instituut). De wederopbouw van boerderijen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Tussen traditie en modernisering.

Het onderzoek van Sophie Elpers richt zich op de sociaalhistorische context van de wederopbouw van boerderijen. De wederopbouw wordt gebruikt in de smalle betekenis, alleen boerderijen die in de plaats komen van boerderijen die tijdens de oorlog zijn vernietigd worden ermee aangeduid. Een terugkerend kenmerk bij deze boerderijen is de gevelsteen met het bouwjaar en een leeuw die uit de vlammen klimt. De gevelstenen werden gemaakt door de firma Brouwers uit Leiderdorp en symboliseren de overwinning op de verwoestingen in de oorlog.

In totaal zijn er 9.000 boerderijen verwoest tijdens de Tweede Wereldoorlog, hieronder vallen zwaar beschadigde en geheel verwoeste boerderijen. De zuidelijke provincies zijn zwaar getroffen en vooral in het laatste oorlogsjaar zijn er veel boerderijen verwoest. De boerderijen werden tussen 1940 en 1955 herbouwd door het Bureau Wederopbouwboerderijen (BWB) waarvan A.D. van Eck directeur was, het BWB stond onder leiding van de Directie van de Wieringermeerpolder. Boeren van wie de boerderij was verwoest konden bij de gemeente een formulier krijgen waarop werd aangegeven wat er verloren was gegaan. Verder werd er ingevuld wat de ouderdom, grootte en waarde van de gebouwen was, net als de oppervlakte van het land dat bij de boerderij hoorde. Ook werden er tekeningen gemaakt van de verwoeste boerderijen. Voor het herbouwen werd er vaak samengewerkt met lokale architecten, die werden aangewezen door het Bureau Wederopbouwboerderijen.

Na de oorlog heerst de gedachte dat boerderijen naast een woon- en werkfunctie ook een symbolische functie hebben, streekeigen boerderijen vertegenwoordigden de waarden van de Nederlandse plattelandscultuur. Ter inspiratie voor de nieuwbouw van boerderijen wordt het werk van R.C. Hekker gebruikt. Ook bij boerderijen met een traditioneel uiterlijk worden vernieuwingen toegepast. Stallen zijn in het vervolg grupstallen met zolders van holle baksteen, automatische drinkbakken, ventilatiekokers in het dak en betonnen stalramen met ventilatie. Het erf verandert door de bouw van machineloodsen, pannendaken kenmerken het uiterlijk van de boerderijen, brandmuren worden vaker toegepast. De woninginrichting is praktischer: de bedstee ontbreekt, er is een moderne keuken en een inbandige wc. Twee derde van de boerderijen was klein, met een oppervlakte van 10 ha en vaak zelfs minder dan 5 ha. Door modernisering zou de agrarische productie vergroot kunnen worden wat moest leiden tot verbetering van de

landbouweconomie, ook de leefomstandigheden voor de boeren konden sterk worden verbeterd.

Gaandeweg werd het idee dat er vooral streektypes gebouwd moesten worden losgelaten, bij boeren en boerinnen was er veel steun voor moderne boerderijbouw. Ervaringen met noodwoningen en tijdelijke stallen waren een verbetering ten opzichte van de vaak armoedige omstandigheden voor de oorlog. Het type dat werd gepropageerd was de gelede wederopbouwboerderij. Deze boerderij, met een functionalistisch uiterlijk dat zich kenmerkt door platte daken, werd getoond op de Benelux Landbouwtentoonstelling in Eindhoven (1949). Herbouw van boerderijen liet vaak lang op zich wachten, wat niet altijd even goed was voor de moraal. Aanvankelijk moest er tussen de 10 en 25 % van de bouwkosten door de boer worden opgebracht, hoe ouder de verwoeste boerderij was, hoe meer er moest worden betaald. Later steeg het bedrag dat de boer betaalde naar 10 tot 40 % van de bouwkosten, het hogere percentage werd betaald door boerenbedrijven met vruchtbare grond.

Tot slot wordt er gewezen op de Databank Wederopbouwboerderijen in Nederland. Het archief dat bij deze digitale databank hoort is ondergebracht bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de databank is raadpleegbaar via het Meertens Instituut: <http://www.meertens.knaw.nl/bwb>.

Leonie van de Stadt (Kunst & Wunderkammer). Preview en toelichting op filmtweeluik "De ruilverkaveling: het idee en de mensen".

Leonie van de Stadt maakt een filmtweeluik dat dient als visuele toelichting bij het promotieonderzoek naar ruilverkaveling van Peter Veer. Het filmtweeluik zal onder meer beschikbaar worden gesteld via de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Tijdens het Platform Agrarisch Erfgoed was er een voorvertoning.

Het landschap is nooit af, het verandert voortdurend. Waar vaarten eerst kaarsrechte lijnen door het landschap waren en rivieren werden rechtgetrokken is er nu sprake van "hermeandering" van rivieren. In zekere zin is er ook continuïteit, zo blijkt uit de film. De aanleg van een vispassage in de Kleine Aa geeft blijk van aandacht voor de vissen, voorheen werd er volgens de plaatselijke heemkundekring in het ondiepe water vis gevangen.

Het eerste deel van het filmtweeluik verklaart wat een landschapsplan is en wat ruilverkaveling is. Het tweede deel gaat over de mensen die door de veranderingen van het landschap werden beïnvloed, het richt zich op "oral history". De bezoekers van het Platform Agrarisch Erfgoed zien het oude boerenechtpaar Roel en Trijntje de Jong vertellen over de Haskerveenpolder, een veenontginningsgebied waar de nodige wateroverlast was. Na de ruilverkaveling was alles nieuw, er stonden bomen langs de weg. Een voorbeeldboerderij toonde het boerenbestaan in zijn meest ideale vorm. Ze hadden er zelfs een wasmachine, aldus Trijntje. We zien ook het verhaal van de heer Van Eijck en zijn pijn, als hij vertelt hoe hopeloos het was in Maas en Waal West voor de ruilverkaveling. Er was veel wateroverlast en er waren maar nauwelijks verharde wegen. De moderne boerderijen waren een enorme stap vooruit.

Doordat de verhalen worden verteld door mensen die veranderingen in het landschap hebben meegemaakt, wordt de geschiedenis van het landschap inzichtelijker. Het filmtweeluik maakt duidelijk hoe lastig het leven kon zijn in gebieden waar nog geen ruilverkaveling had plaatsgevonden.

Sjef Hendrixx (voormalig medewerker van Staatsbosbeheer). Ruilverkaveling Midden-Maasland.

Nederland is vrij vroeg begonnen met de ruilverkaveling, door de ruilverkaveling zijn de leefomstandigheden van de boer fors verbeterd en is de tegenstelling tussen productieland en recreatie voor een groot deel weggenomen. Aan het einde van de jaren vijftig werden landschapsplannen gemaakt, waarin besluiten werden genomen over de weg- en waterlopen en de indeling van het landschap. De landmeter had tijdens de ruilverkaveling een belangrijke positie in de herverdeling van het land, hij diende voorzichtig om te gaan met pachtrechten en eigendomsrechten.

Als landschapsconsulent bij Staatsbosbeheer was Sjef Hendrixx onder andere verantwoordelijk voor het landschapsplan van Maas en Waal. Het gaat om een gebied met een grootte van 14,5 ha, bedijkt, met een aantal dorpen, uiterwaarden en komgronden. Met de aanleg van weteningen (brede sloten) werden de komgronden in cultuur gebracht en konden de boerderijen van de rivier naar de komgronden worden verplaatst. Dit was gunstiger omdat het landschap bij de rivier kleinschalig was en een vrij grillig patroon had. Ook was er een zogenaamd middenstuk, waar niet alle grond bij de boerderij lag. Er moest voor worden gezorgd dat de afstand tussen de huiskavel en de kavel op afstand zo gunstig mogelijk was. Boerderijverplaatsingen kwamen hier slechts weinig voor.

De Maashorst, een landschapsgebied tussen Nistelrode, Uden, Zeeland, Reek en Schaijk, kon behouden blijven. Soms is daarvoor wat geluk nodig, Rijkswaterstaat legde de geplande weg niet aan en de hoogspanningskabels kwamen er ook niet. De schuren van de boer die uit het gebied verhuisde werden opgekocht door Staatsbosbeheer, waarna de natuur de ruimte kreeg.

De aandacht gaat steeds meer uit naar natuur- en cultuurhistorische waarden. De Ruilverkavelingswet werd omgedoopt tot de Landinrichtingswet. Bij ruilverkaveling bij Etten-Leur werd bijvoorbeeld besloten om de turfvaarten, die werden gebruikt om turf te transporteren richting Antwerpen, terug te laten keren. Elders in Brabant keerden geriefbosjes terug en konden grillige wegenpatronen behouden blijven. Zo blijkt dat het denken over landschapsinrichting binnen enkele decennia behoorlijk kan veranderen.

Christel Steentjes (ervenconsulent Gelders Genootschap). De toekomst van de Frederik Bernhard Hoeve.

In haar presentatie vertelt ervenconsulent Christel Steentjes over het erfontwikkelingsplan van de Frederik Bernhard Hoeve. De Frederik Bernhard Hoeve maakt deel uit van landgoed Staverden in de gemeente Ermelo. Gelders Landschap & Kasteelen is eigenaar van Landgoed Staverden en daarmee ook van de hoeve. De hoeve is geen wederopbouwboerderij maar een boerderij uit 1914. Een jonge boer is pachter, hij wil graag door blijven ontwikkelen. Het is interessant om te zien hoe er wordt 'geboerd' in de historische hoeve en de bijgebouwen.

Momenteel worden niet alle gebouwen op het erf gebruikt. De belangen van de boer en het Gelders Landschap & Kasteelen zijn soms strijdig. De boer heeft baat bij een optimale bedrijfsvoering, waarvoor het nodig kan zijn om gebouwen te moderniseren of te vernieuwen. Groei is op de huidige locatie niet mogelijk, maar de boer is niet van plan zijn bedrijf uit te breiden. Hij wil wel graag een kindvriendelijk erf. De eigenaar, Gelders Landschap & Kasteelen, streeft naar een verregaand behoud van de gebouwen. De

boerderij en de bijgebouwen hebben de status van rijksmonument en ze maken deel uit van een beschermd dorpsgezicht. Het is van belang om goede functies voor de gebouwen te vinden en te zorgen voor een goede ruimtelijke en landschappelijke inpassing. Tegelijkertijd moet dit niet ten koste gaan van de ontwikkelingsruimte voor de boer

De Frederik Bernhard Hoeve ligt in een open deel van het landschap, dat wordt omzoomd door bomen. De schaal van het gebied is vrij bescheiden. Het erf is sinds de bouw in 1914 doorlopend in ontwikkeling geweest. Zo is een varkensschuur afgebroken en werd een jongveestal gebouwd. Er is weinig erfbeplanting, het kavelpad is kenmerkend. Nieuwe bijgebouwen hebben het zwaartepunt van het erf verlegd. Bijzonder is dat de Frederik Bernhard Hoeve een gelede boerderij is, met een tussendeur naar de stal. De hooiberg, die door de opa van de huidige eigenaar is meegenomen vanuit Spijkenisse, wordt tegenwoordig gebruikt als mestopslag.

Op korte termijn kan er veel gedaan worden aan de boerderij, aan de voorzijde kan de houtwal worden vervangen voor beplanting en kan er een boomgaard worden aangelegd. De routing over het erf kan worden verbeterd en het gebruik van de bestaande gebouwen kan worden verbeterd. Wat er op lange termijn moet gebeuren is nog wat onzeker. Nu wordt de voormalige paardenstal gebruikt als koeienstal, deze houten stal is echter vrij donker en de bewegingsvrijheid van de koeien is vrij beperkt. De stal kan niet vervangen worden door een nieuwe stal, omdat het een rijksmonument is. De mestsilo is aan het einde van zijn levensduur. Er kan voor worden gekozen om de oude kern te herstellen en de bedrijfsfuncties zoveel mogelijk op het achterste deel van het erf te concentreren. Het is echter bepaald niet gemakkelijk om een monumentale boerderij zijn oorspronkelijke functie te laten houden.

Theo Hoek (directeur Libau Groningen Drenthe). Toekomst van agrarisch erfgoed in Groningen en Drenthe.

Om wat te kunnen vertellen over de toekomst van het agrarisch erfgoed in Groningen en Drenthe gaat Theo Hoek, naar eigen zeggen, in zevenmijsstappen door de ontwikkelingen. Drenthe kent een groot aantal wederopbouwboerderijen. Er werden zowel boerderijen naar Drents model gebouwd, met een woonhuis dat aan de stal vastzit, als boerderijen met een woonhuis en stal die onderling verbonden zijn met een tussenlid. De boerderijen in Groningen kenmerken zich door hun grote schaal, het zijn forse boerderijen in uitgestrekte landschappen.

Het is de vraag hoe er moet worden omgegaan met bestaande kwaliteiten van het agrarisch erfgoed bij doorontwikkeling of leegstand. Er zullen duidelijke keuzes gemaakt moeten worden. In het Groninger Oldambt werd eens per 40 jaar een nieuwe dijk aangelegd, langs die dijken werden boerderijen en woningen gebouwd. Om de waarde van het gebied zoveel mogelijk te behouden worden investeringen bij voorkeur op gebiedsniveau gedaan.

Een van de boerderijen die als voorbeeld dient in de presentatie is de rijksmonumentale boerderij Johannes Kerkhovenpolder. Deze modelboerderij kwam op de plaats van vier vernietigde boerderijen en werd ontworpen door Amsterdamse ontwerpers: N.J. Kuizinga was de architect, Mien Ruys en L. Beyerman waren de tuinarchitecten. De slotgracht is inmiddels verdwenen. De bestaande bebouwing kenmerkt zich door een vrij grote schaal die past bij de uitgestrektheid van de polder, de verschillende gebouwen

hebben allemaal een rood pannendak. Inmiddels is er een forse schuur nieuw gebouwd, met tot aan de goot rode gevels, het deel daarboven en het dak zijn grijs. De schuur is niet hinderlijk aanwezig door de positie op een hoek van het erf, bovendien verhoudt het gebouw zich goed tot de polder.

Ook in Usquert zijn bij een historische boerderij nieuwe schuren gebouwd, deze schuren hebben een lage goot en gevelornamenten. Nieuwgebouwde houten schuren bij een boerderij in de dorpskern van Noordlaren, met een teruglopende nokhoogte en een diagonale oriëntatie van het dak, om ervoor te zorgen dat een nabijgelegen historische molen voldoende wind krijgt, vallen in de smaak bij dorpsbewoners en professionals. Zo blijkt het dus goed mogelijk om nieuwe schuren te bouwen bij agrarisch erfgoed, waardoor de oorspronkelijke functie van het erfgoed niet verloren raakt. Er wordt uitgegaan van het bestaande.

In Vlagtwedde bestaan plannen voor een nieuw boerenbedrijf met een bouwblok van 10 ha, met in totaal 6 ha bebouwing, zo goed mogelijk ingepast in het landschap. Dat in de agrarische sector de schaal voortdurend groter wordt lijkt hier problematisch, want de discussie over deze plannen loopt nog.

Geconcludeerd wordt dat er bij het omgaan met erfgoed duidelijke keuzes gemaakt moeten worden. Allereerst moet worden gekeken naar wat er waardevol is en wat er niet waardevol is. Sommige regionale afdelingen van de LTO hebben daarvan een beeld maar er is nog veel onbekend. Ook moet er worden gekeken naar de sociaaleconomische situatie van gebieden: er moet gekozen worden voor herbestemming of voor het vaak pijnlijk geachte slopen van gebouwen. Professionele monumentenorganisaties moeten in verbinding staan met het veld, ze moeten kiezen voor een gebiedsgerichte aanpak en de ruimte laten aan maatwerk.

Lotte Zaaijer (Bureau Lotte Zaaijer / gemeente Amersfoort). Wederopbouwboerderijen in Hoogland.

Voor haar onderzoek naar de wederopbouwboerderijen in Hoogland West heeft Lotte Zaaijer gekeken naar de samenhang tussen de boerderijen, kenmerkende eigenschappen en het beleid dat aan de herbouw van boerderijen ten grondslag lag. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Amersfoort, die overweegt om een deel van de wederopbouwboerderijen aan te wijzen als gemeentelijk monument. De boerderijen liggen binnen de Grebbelinie, een verdedigingswerk dat is aangelegd in 1745 en in 1939 onderdeel wordt van het verdedigingsplan om aanvallen van de bezetter af te slaan. Op 10 mei 1940 worden 50 boerderijen platgebrand door het Nederlandse leger om een vrij schootsveld te hebben. Een deel van de boerderijen hoorde bij Huize Coelhorst, dat eveneens werd platgebrand.

De schade werd zo snel mogelijk geïnventariseerd en er werden tekeningen van de vernietigde boerderijen gemaakt. Voor de herbouw werden lokale architecten gekozen. Het Bureau Wederopbouwboerderijen had de voorkeur voor streektypische boerderijen terwijl de boeren keken naar het Wieringermeertype. Uiteindelijk zijn onder andere dwarshuisboerderijen gebouwd in Delftse Schoolstijl met daken van rode pannen, gemetselde ornamenten, tuitgevels en ramen met roedenverdeling. Er is gezocht naar standaardisatie, boerderijtypes worden herhaald. De stalconstructie en stalvloer zijn uitgevoerd in beton, ook betonnen stalramen doen hun intrede, de zoldervloer is brandwerend. In het woonhuis is de bedstede verdwenen en worden Bruynzeeldeuren en

moderne keukens toegepast.

Een aantal boerderijen is ontworpen door Feenstra en Broekhuizen architecten. Dit zijn traditionele en streekeigen boerderijen met veelal rode pannendaken met wolfseinden en in sommige

gevallen een los voorhuis. De uitvoering is zowel traditioneel als modern: deurportalen, ramen met roedenverdeling en gemetselde ornamenten zijn betrekkelijk traditioneel, terwijl de stalgedeelte modern en functioneel is.

Gezien de grote hoeveelheid boeren die stoppen is het verstandig om te bepalen welke boerderijen waardevol zijn, er kan zowel sprake zijn van architectuurhistorische waarde als van contextuele waarde. Als boerderijen worden verkocht blijkt dat het oorspronkelijke karakter niet altijd even goed behouden blijft. Het visuele onderscheid tussen het woonhuis en de stal verdwijnt vaak, er wordt dubbelglas met opplakroeden geplaatst en er komen voorzetramen voor het glas in lood. De typische brandwerende plafonds van holle baksteen zijn in enkele gevallen beschadigd geraakt door een roestende wapening. Herstel is duur maar de plafonds hebben historische waarde. Zo zijn er verschillende dilemma's bij de omgang met wederopbouwboerderijen.

De inventarisatie van de wederopbouwboerderijen van Hoogland helpt de gemeente Amersfoort om beter te bepalen welke elementen waardevol zijn en maakt het mogelijk om een weloverwogen besluit te nemen over de inschrijving van (een deel van) de boerderijen op de gemeentelijke monumentenlijst.

Nomi Havelaar (Landschapsbeheer Gelderland). Borging van de streekidentiteit middels uitvoering.

In haar presentatie richt Nomi Havelaar zich voornamelijk op erfbeplanting van Maas en Waal West, dit gebied werd in de jaren '40 nauwelijks bewoond. In de jaren '50 veranderde dit, toen werden 96 boerderijen verplaatst van de oeverwallen naar de komgronden. Door deze verplaatsing kon de bedrijfsvoering efficiënter worden. De boerderijen werden verplaatst naar nieuw aangelegde boerderijstraten. Het open, grootschalige weide- en akkergebied moest zoveel mogelijk behouden blijven. De beplanting is voor alle erven gelijk, met houtsingels, knip- en scheerheggen aan de voorzijde en een solitaire boom voor het huis, ook is voorzien in windsingels die voor de nodige beschutting zorgen. Om ervoor te zorgen dat de windsingels zo snel mogelijk na de aanplanting de wind tegenhouden zijn de bomen op korte afstand van elkaar geplant. Wat verder opvalt is dat er in het gebied de nodige treurwilgen staan, een boom die klaarblijkelijk een vrij grote populariteit genoot in de jaren '50.

In de loop van de tijd is het gebied her en der wat verrommeld en hebben bewoners naar eigen inzicht hun erf ingericht. Die inrichting is niet in alle gevallen in overeenstemming met de gebruikelijke beplanting in het gebied. Een publieksfolder moet zorgen voor meer eenheid in het gebied, in totaal zijn er 14 inrichtingsplannen opgesteld voor bewoners van het wederopbouwgebied. In de inrichtingsplannen is gezocht naar een combinatie van de oorspronkelijke beplanting en de wensen van de huidige bewoners. Op deze manier kan het karakter van het gebied behouden blijven zonder dat de bewoners al te grote concessies moeten doen aan de gewenste beplanting van het erf.

Verslag: Gerrit Kramer gaj.kra@gmail.com